

Hatıralarım^(*)

Hilmi URAN

1. Kısaca Hal Tercümem

Bodrum kasabasının Eskiçeşme mahallesinde 1886 senesinde doğdum. Babam, Aliğa oğlu Etem Efendi, babam da anam da ve onların babaları ve anaları da Bodrumludurlar ve hepsi de, gene anadan babadan Türktürler.

Ben ilk tahsilimi kısmen Bodrum'da, kısmen de dedem İsmail Hakkı Beyin o sıralarda liva muhasebecisi bulunduğu Sakız'da yaptım. Rüştüye tahsilimi babamın yanına dönerek, gene kısmen Fethiye'de, kısmen de Demirci'de yaptım. Çünkü babam, o sırada oralarda malmüdürü idi.

Demirci rüştiye mektebinden 1900 senesinde çıktım ve hemen o sene yatılı olarak İzmir İdadisine yazıldım ve orada beş sene okudum. 1905 senesinde girdiğim müsabaka imtihanını kazanarak Mülkiye mektebine yazıldım. 1908 senesi Temmuzunda Mülkiye Mektebi mezunu oldum. Tahsil hayatım da bu suretle sona ermiş oldu.

O vakitler Mülkiye Mektebi mezunları doğruca vilayetler maiyetine gönderilirdi. Ben de İzmir vilayeti maiyetine memur edildim. Ve 1908-1911 seneleri arasında orada üç sene vazife gördüm. İlk kaymakamlığım Menemen'dir. Menemen'de de 1911-1914 seneleri arasında iki sene dört ay müddetle vazife gördüm ve terfi suretiyle Çeşme Kaymakamlığına nakle-dildim.

Çeşme'de 1914-1918 seneleri arasında üç sene, on ay ve yirmi bir gün bulundum. Mülkiye müfettişliğine tayin edilmem üzerine oradan da ayrıldım.

(*) Ayyıldız Matbaası, Ankara-1959

Mülkiye müfettişliğim 1918-1920 seneleri arasında bir sene on ay ve on gün devam etmiştir. Fakat bunun 1918-1919 seneleri arasındaki yedi, sekiz aylık bir müddeti – Ruslardan yeni istirdat edilen ve Brest-Litovsk muahedesi gereğine bir plebisit yapılması mukarrer olan- Kars livasını idareye memur olarak geçmiştir.

Trabzon'da mülkiye müfettişi olarak vazife gördüğüm sıralarda Muğla mebusluğuna seçildiğim için mülkiye müfettişliği vazifem de sona erdi. Ve ben Trabzon'dan ayrılarak İstanbul'a geldim ve 1 Şubat 1920 tarihinde toplanan Mebuslar Meclisine Muğla mebusu olarak katıldım. Fakat 29 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından İstanbul işgal edildi. Meclise de tecavüz edilerek bazı mebuslar tevkif edildi. Meclis İstanbul'da toplanan son Mebuslar Meclisi oldu ve dağıtıldı.

Meclis dağıldıktan sonra ben kısa bir müddet daha İstanbul'da kaldım. Sonra da Rodos, Marmaris ve Muğla üzerinden Milas'a geçtim. Orada 1921 senesi Eylülüne kadar kaldım ve komisyonculuk yaparak hayatımı kazandım. Fakat o tarihte Ankara hükümeti bana Ardahan mutasarrıflığını teklif ettiğinden bu teklifi kabul ederek Ankara'ya geldim ise de, aynı maşla Antalya müstakil mutasarrıflığına gitmem tensip edildiğinden Antalya'ya döndüm ve orada da 11 Kasım 1921 tarihinden 3 Ağustos 1923 tarihine kadar bir sene, sekiz ay ve yirmi gün müddetle kaldım.

Antalya'dan yine terfi suretiyle Adana Valiliğine kaldırıldım ve orada da 22 Ağustos 1923 tarihinden 13 Eylül 1925 tarihine kadar iki sene, yirmi gün müddetle vazife gördüm.

Adana valiliğinden 13 Eylül 1925 tarihinde ayrılmam istifa suretiyle ve Ankara'da teklif edilen İthalat ve İhracat Şirketi Umum Müdürlüğüne gitmek maksadiyle olmuştur. Adana valiliğinden bu ayrılışım, benim, ondört sene, on ay ve oniki günden ibaret olan idare hayatıma son vermiş oldu. Ben Ankara'da ve İthalat, İhracat Şirketi Umum Müdürlüğünde fazla kalamadım. Ve 1926 senesi ilkbaharında teklif edilen Cumhuriyet Halk Partisi Adana mıntıkası müfettişliğini kabul ederek yine Adana'ya geldim. Bu, benim idare hayatından politika hayatına geçişimin başlangıcı olmuştur.

Adana mıntıkası Parti Müfettişliğini yapmakta iken Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü seçim devresinde Adana'dan mebus seçildim ve Parti Müfettişliğini de gene muhafaza ettim.

1930 senesi Aralık ayı sonlarında İsmet Paşa Kabinesine Nafia Vekili tayin edilmek suretiyle katıldım ve Parti Müfettişliğinden ayrılmış oldum.

Nafia Vekilliğinde iki sene, dokuz ay, yirmi altı gün hizmet ettim ve sıhhi durumumun gösterdiği lüzum üzerine 26 Ekim 1933 tarihinde istifa etmek suretiyle çekildim. Tedavi edilmek üzere beş ay Fransa'da bir sanatoryumda kalarak 1934 senesi Nisan iptidalarında yurda döndüm. O sene yazını Büyükkada'da, kışı da munzam bir vazife almış olmayarak Ankara'da geçirdim.

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci seçim devrelerinde de hep gene Seyhan'dan Mebus seçildim. Ve bu müddet içinde bazan Kabine'ye girerek hükümette, bazan Meclis Reis Vekilliklerinde, bazan da Parti hizmetlerinde bulundum.

Bu cümleden olarak 1935 senesi yaz aylarında İstanbul Parti Başkanlığına tayin edilerek İstanbul'a geldim ve Parti Umumi Katıplığının Dahiliye Vekilliğine, Vilayet Parti Reisliklerinin de valilere devir edildiği tarihe kadar İstanbul'da Vilayet Başkanı olarak vazife gördüm. Daha sonra da ilkin 24 Mart 1937 tarihinde, sonra 1 Kasım 1937 ve 1 Kasım 1938 tarihlerinde olmak üzere üç defa Büyük Millet Meclisi Reis Vekilliklerine seçildim ve bu suretle 24 Mart 1937 tarihinden 11 Kasım 1938 tarihine kadar bir sene, yedi ay ve onsekiz gün müddetle Meclis Reis Vekilliği yapmış oldum.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefatı üzerine yeniden teşekkül eden Celal Bayar Kabinesine 11 Kasım 1938 tarihinde Adliye Vekili olarak girdim. Fakat Parti Grubumuzca Meclis Grubu Başkan vekilliğine seçildiğimden 3 Ocak 1939 tarihinde Adliye Vekilliğinden istifa etmek suretiyle ayrıldım. Bu suretle, Adliye Vekilliğinde ancak elliiki gün kalmış oldum. Fakat, hemen işe başladığım Grub Reis Vekilliğinde müstemirren dört sene, üç ay ve onaltı gün kaldım. Ve oradan 19 Mayıs 1943 tarihinde Saraçoğlu Kabinesine Dahiliye Vekili olarak katılmam üzerine ayrıldım. 20 Mayıs 1943 tarihinden 5 Ağustos 1946 tarihine kadar üç sene, iki ay ve onaltı gün Dahiliye Vekilliğinde vazife gördüm ve Saraçoğlu Kabinesinin aynı tarihte toptan istifası üzerine ben de Dahiliye Vekaletinden ayrıldım.

Dahiliye Vekilliğinden ayrıldıktan sonra hemen gene Grup Başkan Vekilliğine tayin edildim. Fakat orada da fazla kalmadım. Aynı senenin Ekim ayı sonlarında Parti Genel Sekreterliği vazifesine naklettim. Sonra da 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan yedinci Parti Kurultayında İnönü'nün bundan böyle Genel Başkanlıkla fiilen meşgul olmaması takarrür etti ve ben de müstakillen Genel Başkanlık vazifesi görmek üzere Genel Başkan Vekili seçildim. Genel Başkan Vekilliğim 1950 senesi Mayıs içinde yapılan umumî seçimlerden sonra toplanan Parti Kurultayına kadar devam etti.

1950 seçimlerini büyük farkla kaybetmiştik, ben de mebus seçilememiştim. İnönü Cumhurbaşkanlığından çekildiği için Genel Başkan olarak partiyi fiilen idare edecekti. Bu sebeple Genel Başkan Vekilliği de lağvedilmişti. Ve bu, benim de artık siyasi hayatıma son vermeme vesile olmuştu.

*

Eğer, bu mümkün olduğu kadar kısaltılmış olan, hal tercümemi, idari ve siyasi hayatıma son vererek artık mutlak bir istirahat halinde yaşamaya başladığım 1950 senesine kadar hülasa ederek arz etmek icabederse neticehakikate oldukça yakın olarak şöyle olur:

	Sene	Ay	Gün
Çocukluk ve tekmil tahsil hayatım:	23	-	-
Muhtelif idare hizmetlerinde geçen hayatım	14	10	13
Parti Müfettişliğinde geçen hayatım	1	10	10
Serbest meslekte geçen hayatım	2	1	-
Mebuslukta ve onunla birlikte aldığım			
Siyasi hizmetlerde geçen hayatım	21	6	24

Yani 63 sene 4 ay, 17 gün ki, o tarihte ben 64 yaşında olduğum için, hakikate pek yakındır.

Yüksek Tahsil Hayatı

2. Mülkiye Mektebindeki Tahsil Hayatım

Bizim okuduğumuz mutlakiyet devri senelerinde (1905-1908) Mülkiye Mektebi yatılı değildi. Vilayetlerden gelmiş olanlarımız, mali takatımızın müsaadesi derecesine göre, İstanbul'un bir semtinde hanlarda veya evlerde ve pansiyonlarda kiraladığımız odalarda kalırdık. Mektep yatılı olmamakla beraber, lüzumundan fazla sıkı bir disiplinle idare edilirdi. Mesela hep re-dingot giyerdik. Yakalarımızda sırma ile işlenmiş (Mülkiye-i Şahane) roze-tini mecburi olarak taşırdık. Abdestli olup olmadığımıza bakılmaksızın namaz kılmaya zorlanırdık.

Derslerimiz arasında da –hazırlamakta olduğumuz idare mesleği ile bağ-daşamayan- hadis gibi, usulü fıkıh gibi, Kur'an tefsiri gibi dersler vardı. Hatta yazımızın güzel olması kaygısı ve gayreti ile bize yazı dersi yani ka-ligrafi bile gösterirlerdi.

Fakat bütün bu sıkıcı duruma rağmen Mülkiye Mektebi (şimdiki Siyasal

Bilgiler Okulu) o devirde gördüğü rağbet itibariyle en önde gelen bir mektepti. Her sene oraya ancak kırk kişi alınırdı. Bunun için de orta tahsilini yapmış olanlar arasında müsabaka imtihanı yapılırdı. Bu müsabakalarda herhangi bir nüfuz ve iltimasın burnunu sokabildiği de hiç duyulmaz ve esasen umulmazdı.

Mektep üç sınıf üzerine tertip edilmişti. Zamanın padişahı olan İkinci Sultan Hamit, mektebi kendi faydalı tesisleri arasında görür ve onu himaye ederdi.

Bu cümleden olarak, mektepten her çıkana Padişah tarafından bir altın saat hediye edilirdi. Bu münasebetle yapılan bir törende oraya gönderilen Mabeyn Başkatibi ağzından bütün mektep talebesine Padişahın selamı bildirilirdi. Sonra, Mabeyn Katipliğine alınır, diğer mezunlar da beşer yüz kuruş gibi o vakit için yüksek sayılan bir aylıkla ve maiyet memuru adı ile vilayetlere gönderilir, üç senelik bir stajdan sonra da kaymakam yapılırdı. Padişahın bu kadar yarım himayesine mazhar bulunan Mülkiye Mektebinin tedris heyeti de, ta kuruluşundan beri ilim ve irfan ve fazilet sahibi olarak devrin güzideleri ve afif şahsiyetleri idi. Mesela bizim zamanımızda Abdürrahman Şeref, Nail, Mahmut Esat, Ziya Beyler bunlardandı. Meşrutiyet ilanından sonra bütün bunlar memleket mukadderatında rol alarak kabineye girmiş kimselerdi.

Mektep müdürü Recai Bey isminde bir zat idi. Talebe arasında pek de iyi şöhreti yoktu. Fakat biz onun varlığını pek hissetmezdik. Mektebi daha ziyade Müdür Muavini olarak Ali Nazima Bey idare ederdi. Ve mektebin ilmi haysiyet ve değerini Nazima Bey korurdu.

Mektepte Fransızca mecburi idi ve üç sınıfta da okunurdu. Ona rağmen, hususi surette çalışmamış olanlara mektep tedrisatı Fransızca lisanı olarak mühim bir şey öğretmiş olmazdı. Fransızcadan başka mektepte dört ecnebi lisandan birini okumak da gene mecburi idi ve bu lisanlar daha ziyade coğrafi taksimata tabi tutulan akalliyet lisanları idi. Mesela Rumeli vilayetlerinden gelmiş olanlara Bulgarca, İstanbul ve garbi Anadolu ile Rumeli'nin Yanya gibi yerlerinden gelmiş olanlarına Rumca, Anadolu'nun şarkından gelmiş olanlarına Ermenice, cenubundan gelmiş olanlarına da Arapça okutulurdu. Esasen buralardan gelmiş olanlar, geldikleri yerlerde de aynı lisanı okumuş oldukları için Mülkiye'de onu güya devam ettirirlerdi. Fakat Fransızcada olduğu gibi, bu lisanlarda da –bilhassa üzerine düşünülmüş olmadıkça- kazanç pek az olurdu.

O vakitler yüksek tahsil derecesine yetişmiş gençler arasında –güya pek lazım bir şey imiş gibi- baston taşımak da moda halinde idi. Binaenaleyh Mülkiye müsabakasını kazanıp da o vaktin Ştayn gibi, Tiring gibi büyük hazır elbise mağazalarının birinden sırtına bir de redingot edinen birçok gençler, derhal bir de baston satın alırlar ve müsabakayı kazanmış olmanın neşesi ile kolalı yüksek yakalıkları üstünde dimdik duran başlarıyla etrafı süze süze onu, adımlarının ahengine uydurarak taşırlardı. Hatırimda kaldığına göre Bahçekapı'daki bir baston ve şemsiye mağazasının gül bastonları gençler arasında o vakitler pek rağbette idi.

Mülkiye Mektebindeki disiplinin en sıkıcı bir tarafı da mektebe devamın mecburi oluşu ve her sabah ısrarla yapılan yoklamalarda hazır bulunmayanlardan hesap soruluşu idi. Mektebin usulü gereğince, bir gün mektebe gide-memiş olanlardan, o gün hangi mazeretle mektebe gitmemiş olduğunu belirten bir veli tezkeresi istenirdi. Çünkü mektep idaresine her öğrenci birisini veli olarak bildirmiş ve onun tatbik mührünü de idareye vermiş bulunurdu. Bir günden fazla olan devamsızlıkta mutlaka bir hastalıktan ileri gelirmiş gibi bir zihniyetle kabul edilir, öğrenciden gelmediği günler için mutlaka doktor raporu istenirdi.

Mamafih bu disiplin tedbirleri, tatbikat sırasında çok gülünç şekiller alırdı ve bu sıkıcı kayıtlardan varestede kalabilmek yolları daima açık tutulabilirdi. Zannedirim mektep idaresi de bunun farkına varır da ses çıkarmaz, hoş görür, geçerdi. Nitekim her yerde Mülkiye Mektebi talebesi olduğunu belirtmeye yarayan redingot yakasındaki rozetler, oraya birer toplu iğne ile iliştilir ve akşamları mektep kapısından çıkınca rozetler ceplere alınırdı. Sonra, hemen bir çok öğrencinin idareye veli diye bildirdiği kimseler, ancak ismen mevcut olan kimselerdi ve bunlar adına kazdırılmış olan mühürler de talebenin cebinde durur, icabında hemen tezkereler mühürlenerek idareye verilirdi.

Bir günden fazla devamsızlıklar için mazeret olarak bildirilen hastalık da hemen daima romatizma olurdu. Bu hastalığı Mülkiye doktorlarından diye tedavi ettiği yazılan herhangi bir doktor isminden sonra, tezkere hemen daima Çenberlitaş civarında Emniyet Eczahanesi adındaki eczahaneye götürülür, orada da (lazım gelen ilaçlar tarafımızdan verilmiştir) ibaresinin altına resmi bir eczahane mührü basılır ve mazeret muamelesi artık bununla tamamlanmış olurdu. Emniyet Eczahanesi de vermediği ilaçlar için mak-tu olarak beş kuruş alırdı.

İstanbullu olmayan ve İstanbul'da ailesi bulunmayan birçok mektepler

talebesi o vakitler daha ziyade Tavuk Pazarındaki hanlarda kiralandıkları birer veya ikişer kişilik odalarda kalırlardı. Bu itibarla, Tavuk Pazarı semti o vakitler bir talebe mahallesi halinde idi. Başka semtlerde yatıp kalkanlar da oradaki başkalarıyla buluşmak ve görüşmek için oraya sık sık uğrarlardı. O civar kahveleri yüksek mektepler talebesi ile dolar taşardı. Eskici yahudilerin de burası samimi bir uğrağı idi.

Ben Mülkiye Mektebinde okuduğum üç sene zarfında hep Fatih'teki Şekerci Hanında kaldım. O zamanlar Şekerci Hanı da, karşısındaki Talat Bey Hanı da hemen kamilen talebe yurdu ve talebe ikametgahı halinde. Mammafi ben de Tavuk Pazarındaki Erzurumlu Mehmet Ağanın kahvesine her sabah uğrar ve bu suretle oralardaki arkadaşlarımla temasımı yapar, sonra mektebe giderdim. Soğuk kış günleri sabahında Mehmet Ağanın bu kahvesinde sıcak sıcak içtiğim bir bardak çayın tadını hala zevkle hatırlarım.

Mülkiye'ye ilk girdiğim sene, Şekerci Hanında, Milaslı Bohor İsrail isminde bir yahudi genci ile beraber oturdum. Bohor, fakir bir ailenin münevver, haluk, öğrenmeye hevesli bir çocuğı idi. Güzel kaman çalardı. Kuvvetli Fransızcası vardı. Emil Zola'nın eserlerine pek düşküdü. Muttasıl okur ve ne okuduğı sorulduğunda da: "Felsefe okuyorum" derdi. Bana müzik sevgisini Bohor aşlamıştı ve bana mandolin öğretmişti.

Ben diğer iki seneyi Şekerci Hanında, merhum Saracoğlu ile birlikte geçirdim. Saracoğlu da, İzmir İdadisi'nden benden bir sene sonra çıkmış olduğu için ben Mülkiye'nin ikinci senesine geçince o da müsabakayı kazanmış olarak o sene Mülkiye'ye yazılmıştı. Bu iki senelik oda arkadaşlığı bizi birbirimize pek yaklaştırmıştı. İki sene içinde aramızda ufak bir ihtilaf ve kırgınlık çıktığını hatırlamam. İkimiz de mütevazı bütçelerimizle hiçbir bir mahrumiyet içinde olmamakla beraber, büyük kısıntılarla ve hesaplı hareketlerle yaşadık. Mesela öğle yemeğini mektep bakkalından yemek bize pahalı geldiği için biz Şekerci Hanındaki basit bir aşçı dükkanında sabahleyin karnımızı tıka basa doldurarak yola çıkar, öğleyin de bir sabah kahvaltısı mahiyetinde mektep bakkalından peynir, ekme alır, yerdik. Akşam yine han aşçısında birleşirdik. Çok defa yemeklerimiz kuru fasulye ile pilav olurdu. Haftada bir gün, yüz parayı kıyarak, kendimize pilavlı hindi ziyafeti çekerdik. İkimiz de içki diye bir şey kullanmazdık. Han avlusunun ortasında kanarya kafesi gibi süslü ve şirin bir kahve vardı. Onu Mehmet Efendi adında çok titiz, çok temiz bir zat işletirdi. Bizim mektep dışındaki hayatımızın büyük bir kısmı bu kahvede geçirdi. Oraya civardan gelenler olurdu. Toplanır, sohbet eder, oyun oynar, hatta kış günleri odamız soğuk

olduğu için derslerimizi de geceleri çok defa yatıncaya kadar orada hazırlardık. Odamızı ısıtmak için oturup mangal yakmaya üşenirdik ve buna pek lüzum da duymazdık. Pek soğuk birkaç gecede yatarken Saracoğlu ile güreşerek ısındığımızı ve ondan sonra bitap, fakat ısınmış olarak yatağa girdiğimizi iyi hatırlarım.

Mektep tatillerinde ya Hidiviye Kumpanyasının Osmaniye vapurunda güverte yolcusu olarak, yahut da Romanya vapurunun ranzalı yataklarında üçüncü mevki yolcusu olarak İzmir'e gider gelirdik.

Şekerci Hanındaki odamıza gelen gidenimiz eksik olmazdı. Bilhassa Mülkiye'de okuduğum müddetçe fikren ve hissen en çok anlaştığım ve seviştiğim sınıf arkadaşım Ali Kemali Aksüt, ta Sirkeci taraflarından kalkar bizim için Fatih'e kadar gelir, sık sık misafirimiz olurdu. Biz de onu o tam-takır hayatımızın üstünde dahi varlığını hiç kaybetmez olan coşkun neşemizle eğlendirmeye çalışırdık. Kemali ile dostluğumuz hiç bulutlanmamış bir kardeşlik havası içinde devam edip durmuştur. Hatta şimdilerde bile buluştuğumuzda derhal yine eskisi gibi iki sınıf arkadaşı oluveririz.

O vakitler kışlar sert olurdu ve Fatih'e tramvay yoktu. Arabaya binmeye de tabii bizim takatimiz yetişmezdi. Bu itibarla, biz Saracoğlu ile birlikte yazın sıcak, kışın da karlı buzlu ve yağmurlu günlerinde Fatih'ten Sultan Mahmut Türbesindeki mektebimize kadar hep yürüyerek gider gelirdik. Saracoğlu merhum, ateşin zekasına karşılık, eskidenberi pek ihmalcı, pek unutkandı. Mesela han kahvesinden ayrılışımızda çok defa sigara paketini masa üzerinde bırakır da kalkar, ben alır onu cebime sokardım. Paket lazım olduğu vakit, ceplerinde telaşla arayıp bulamayınca da benim imdadına yetişmeme pek sevinirdi.

Merhum veli mührünü de sık sık kaybeder ve yelek ceplerine ellerini götürerek onu orada bulamayınca pek sıkılır ve artık söylenir, dururdu. Çünkü yeni bir mühür kazdırmak ve mektep idaresine onun tatbikini götürüp vermek üzücü bir meşgale idi.

Bir gün handaki odamıza girdiğimde duvarın yüksekçe bir yerine çakılmış bir çivinin ucuna bağlı uzun bir sicimde bir mührün sallandığını görerek ve Saracoğlu'nun canına tak dediği için böyle bir tedbir aldığını anlayarak güldüğümü görünce, merhum bana dönerek: "Ne gülüyorsun? Bizim veli işte..." demişti ve "sıkı ise artık bir daha kaybolsun da görelim" diye ilave etmişti.